

esse fuisse; si quid ille a se velit, illum ad se venire oportere: præterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno commeatu, atque ⁶³ molimento in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo Rom. negotii esset.,

⁶³ Molimento.) Ita Gabr. Fæni manuscriptus codex, Fulvio Ursino teste: plures aliquot emolumento, quod Perus Victorius Var. Lect. xxii. 10. ex gemina vocabuli significatione tuetur, quæ hoc loco non quæstus sit, sed studii, et laboris; quod ex Varronis R. R. III. 14. putat confirmari. Dionysius Vossius desperat de Varronis loco, quo operæ pretium, non difficultas indicetur. Ipse aliud

exemplum subdit ex Gellii xi. 13. quæ vis, quodve emolumentum ejus sententiæ foret. Sed quod neque hoc satis clare notionem alteram emolumenti, quæ non a mola, vel molere, sed ab emoliri sit, evincit, dum clarius exemplum proferatur. Fæno, Ciacconio, Hotmano subscribimus, qui molimentum substituunt. Saltem emolumentum legere malim, formam simplicis presse imitatus.

CAPUT XVIII.

Iterum ad Ariovistum Cæsaris legati cum mandatis: ejus responsio. Cæsar ad Ariovistum contendit. Nuntiatur Ariovisti profectio ad occupandum Vesontionem, quo celerrime Cæsar pervenit, ibique præsidium collocat.

³⁵ His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: "Quoniam tanto suo, populique Rom. beneficio affectus, cum in consulari suo Rex, atque amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi, populoque Rom. gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicendum sibi, et cognoscendum putaret: hæc esse, quæ ab eo postularret; primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret; deinde obsides, quos haberet ab Æduis, redderet; Sequanisque permetteret, ut quos illi haberent, voluntate ejus red-

dere illis liceret; neve Æduos injuria lacesseret; neve his, sociisque eorum bellum inferret: si id ita fecisset, sibi, populoque Rom. perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram; si non impetraret (quoniam ⁶⁴ M. Messalla, M. Pisone Coss. senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo reip. facere posset, Æduos, cæterosque amicos pop. Rom. defenderet) se Æduorum injurias non neglecturum., Ad ³⁶ hæc Ariovistus respondit: "Jus esse belli, ut, qui vicisset, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: item populum Rom. victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse: si ipse populo Rom. non præscriberet, quemadmodum suo jure uteretur, non oportere se a populo Rom. in suo jure impediri: Æduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, et armis congressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos; magnam Cæsarem injuriam facere, qui sub adventu vetigalia sibi deteriora faceret. Æduis se obsides redditurum non esse: neque iis, neque eorum sociis injuria bellum illaturum, si in eo manerent, ⁶⁵ quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent: si id non fecisset, longe iis fratrum nomen populi Rom. abfuturum. Quod sibi Cæsar denuntiaret, se Æduorum injurias non neglecturum, neminem secum sine sua pernicie contendisse: cum vellet, congregeretur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitissimi in armis, qui intra annos xiv. tentum non subissent, virtute possent., Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur: et legati ab Æduis, et ³⁷ Treveris veniebant: Ædúi questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum populerentur: sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti redimere potuisse: Treveri autem, ⁶⁶ pagos centum Sue-

⁶⁴ M. Messalla, M. Pisone Coss.) Biennio post Ciceronis: itidemque biennio ante Cæsaris consulatum.

⁶⁵ Quod convenisset.) Male quidam libri, convenissent. Sic enim dicendum fuisset, in quo.

⁶⁶ Pagos centum Suevorum.) Milites ex singulis centum pa-

gorum delectos, nam centum omnino pagi Suevorum (sic Catos Cæsar vocat) fuerunt, e quibus quotannis singula milia armatorum educebantur, l. 4. incunte. De pagis supra dictum in Helvetia: quamquam Germanorum pagi minores videantur, quam Helvetiorum.

vorum ad ripam Rheni conedisse, qui Rhenum transire conarentur: iis præse Nasuam, et Cimberium fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimavit, ne, si novas manus Suevorum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunxisset, minus facile resisti posset: itaque, re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariovistum contendit.

38 Cum tridui viam processisset, nuntiatum est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus processisse. Id ne accideret, magnopere præcavendum sibi Cæsar existimabat: namque omnium rerum, quæ ad bellum usi erant, summa erat in eo oppido facultas; idque natura loci sic muniebatur, ut magnam ⁶⁷ ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quod ⁶⁸ flumen Adduadubis, ut circino circumductum, pene totum oppidum cingit; reliquum spatium, quod non est amplius pedum sexcentorum, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utraque parte ripæ fluminis contingant; hunc murus circumdatus arcem efficit, et cum oppido conjungit. Huc Cæsar magnis diurnis, nocturnisque itineribus contendit, occupatoque oppido, ibi præsidium collocat.

67 Ad ducendum bellum.) Ad trahendum, cum mora gerendum, nec alæ præliorum facile committendum. Sic verbo hoc Cicero usus est, lib. vii. epist. III. sect. 7. et Offic. III. cap. 3. Neos Alcib. cap. 8.

68 Flumen Adduadubis.) Vox sine dubio depravata: in qua disonant codices scripti. Amnis hic Straboni, et Ptolemæo dicitur ὁ Δουβίς, Dubis, unde Hadr. Valesius, Isaacus

Vossius ad Melam, pag. 160. et Joann. Goduinus in Cæsare legunt flumen Dubis, hodie le Dou. Forsan Cæsaris ætate nomen plurium syllabarum fuit truncatus postea: nec enim nova hæc lectio, sed Metaphrastes etiam Ἀδουάδουβίς expressit. Julianus epist. xxxviii. legitur Δουβίς, etiam prave. Vossio Adduar est glossema ex Festi corrupto loco, errore veterum redundans.

CAPUT XIX.

Timor animos militum occupat: quare alii discessum petunt, alii conqueruntur.

Dum paucos dies ad Vesontionem rei frumentariæ, 39 commeatusque causa moratur, ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporam Germanos, incredibili virtute, atque exercitatione in armis esse prædicabant, et sæpenumero sese cum iis congressos ne vultum quidem, atque aciem oculorum ferre potuisse: tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes, animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, ac præfectis, reliquisque, qui ex urbe, amicitia causa, Cæsarem secuti, non ⁶⁹ magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant; quorum alius, alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut ejus voluntate discedere liceret; nonnulli pudore adducti, ut timoris suspensionem vitarent, remanebant: hi neque vultum fingere, neque interdum lacrymas tenere poterant; abditæ in tabernaculis, aut suum factum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur; vulgo totis castris ⁷⁰ testamenta obsignabantur. Horum vocibus, ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque, qui equitatu præerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, et magnitudinem silvarum,

69 Magnum periculum miserabantur, quod.) Includa hæc delenda censet Carrio, Antiq. Lect. III. 8. manu scriptorum, Vaticani præsertim auctoritate: quasi ex inferiore sect. 4. in hunc locum ascenderint. Muræus autem V. L. l. x. 4. prius miserabantur mutat in esse rebandantur. Neutrum placet Dionys.

Vossio, qui vulgarem lectionem tuetur. Nec insolens Cæsari una formula, etiam ex brevi intervallo, bis uti: vide aliis in locis.

70 Testamenta obsignabantur.) Id quoque Florus III. 10. notavit, tanquam magni timoris signum: quasi mox omnes interituri essent.

quæ inter eos, atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant: nonnulli etiam Cæsari renuntiabant, cum castra moveri, ac signa ferri jussisset, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem signa laturos.

CAPUT XX.

Cæsar concilium convocat; ejusdem oratio, qua animi militum alacres efficiuntur; Cæsari gratiæ actæ a Decima legione.

40 **H**æc cum animadvertisset Cæsar, convocato concilio, 71 omniumque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incusavit: "primum, quod, aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi querendum, aut cogitandum putarent. Ariovistum, se consule, cupidissime populi Rom. amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis, atque æquitate conditionum perspecta, eum neque suam, neque populi Rom. gratiam repudiaturum. Quod si furore, atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute, aut de ipsius diligentia desperarent? factum ejus hostis periculum patrum nostrorum memoria, cum, Cimbris, et Teutonis a C. Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quam ipse Imperator meritus esse videbatur: factum etiam 72 nuper in Italia servili tumultu, quos tamen aliquis usus, ac disciplina,

71 *Omniū ordinum centurionibus.* Erant decem in legione cohortes; in cohorte tres manipuli; in manipulo duo centuriones. Omnes sic numero pares, genere, seu gradu impares. Vide Lips. Mil. R. II. 8. Hoc pleniſ concilium: alibi tantum primorum ordinum centuriones cum tribunis convocati, ut mox cap. 20. sect. 41. lib.

v. cap. 18. s. 44. et c. 15. sect. 37.

72 *Nuper in Italia servili tumultu.* NUPER, post Cimbricum bellum. Servile autem hoc bellum, quod Livius epitome xcvii. memoravit, a servus Germanis, Caili Marii victoria captis, gestum: ideoque ejus mentionem Cæsar fecit, ut vincl et Germanos posse demonstraret.

quam a nobis accepissent, sublevaret: ex quo judicari posse, quantum haberet in se boni constantia; propterea quod; quos aliquandiu inermes sine causa timissent, hos postea armatos, ac victores superassent; denique hos esse eosdem Germanos, quibuscum sæpe numero Helvetii congressi, non solum in suis sedibus, sed etiam in illorum finibus plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Si quos, adversum prælium, et fuga Galorum commoveret, hos, si quærent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, cum multis menses castris, ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna, et dispersos subito adortum, magis ratione, ac consilio, quam virtute vicisse. Cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos locus fuisset, hæc ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem, angustiasque itinerum conferrent, facere arroganter, cum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere viderentur: hæc sibi esse curæ: frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; jamque esse in agris frumenta matura; de itinere ipsos brevi tempore judicatos. Quod non fore dicto audientes, neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoveri; scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse, aut, aliquo facinore comperto, avaritiam esse convictam; suam innocentiam perpetua vitæ felicitate Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se quod in longiorem diem collaturus esset, 73 representaturum, et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus valeret. Quod si præterea nemo sequatur, tamen se 74 cum sola Decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibi que eam prætoriam cohortem

73 *Representaturum.* Sic vetus tuenda lectio: quia representare est ante diem præstare, aut facere, aut solvere. Hotm.

74 *Cum sola decima legione.* Hoc tamquam singulare strategema laudat, et explicat Frontinus, I. 6. 4. sed paulo aliter historiam recenset.

futuram. Huius legioni Cæsar & indulserat præcipue,
 41 et propter virtutem confidebat maxime. Hac oratione
 habita, mirum in modum conversæ sunt omnium mên-
 tes, summaque alacritas, et cupiditas belli gerendi in-
 nata est: princepsque Decima legio per tribunos militum
 ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset;
 seque esse ad bellum gerendum paratissimam confirma-
 vit. Deinde reliquæ legiones per tribunos militum, et
 75 primorum ordinum centuriones egerunt, uti Cæsari
 satisfacerent, se neque unquam dubitasse, neque tim-
 uisse, neque de summa belli suum iudicium, sed Im-
 peratoris esse existimavisse.

75 Primorum ordinum centu-
 riones.) Ut erant centurio primi
 pilli, primus princeps, primus
 hastatus. Lips. II. Mil. Rom. 8.

CAPUT XXI.

*Cæsaris profectio: Ariovisti legati ad Cæsarem: inter
 utrosque colloquium.*

Eorum satisfactione accepta, et itinere exquisito per
 Divitiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam fidem
 habebat, ut millium amplius xl. circuitu locis apertis
 exercitum duceret, de quarta vigilia, uti dixerat, profe-
 ctus est. Septimo die, cum iter non intermitteret, ab ex-
 ploratoribus certior factus est, Ariovisti copias a nostris
 42 millibus passuum iv. et xx. abesse. Cognito Cæsaris ad-
 ventu, Ariovistus legatos ad eum mittit: quod antea de
 colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam
 propius accessisset, seque id sine periculo facere pos-
 se existimaret. Non respuit conditionem Cæsar: jam-
 que eum 76 ad sanitatem reverti arbitrabatur, cum id,
 quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur:
 magnamque in spem veniebat, pro suis tantis, populi-
 que Rom. in eum beneficiis, cognitis suis postulatis,
 fore, ut pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est,
 ex eo die quintus. Interim, cum sæpe ultro citroque

76 Ad sanitatem.) Id est, ad
 meliora consilia. Cicer. XII. ep. I. pari ratione ad sani-
 tatem redire dixit.

legati inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne
 quem peditem ad colloquium Cæsar adduceret: vereri
 se, ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque cum
 aequitatu veniret: alia ratione se non esse venturum.
 Cæsar, quod nec colloquium, interposita causa, tolli
 volebat, neque salutem suam Gallorum equitatu com-
 mittere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus
 equis Gallis equitibus detractis, in eos legionarios mi-
 lites legionis Decimæ, cui quam maxime confidebat,
 imponere, ut præsidium quam amicissimum, si quid
 opus facto esset, haberet: quod cum fieret, 77 non ir-
 ridicule quidam ex militibus Decimæ legionis dixit,
 "plusquam pollicitus esset, Cæsarem facere, pollici-
 tum esse in cohortis prætoris loco Decimam legio-
 nem habiturum, et nunc 78 ad equum rescribere.," Pla-
 43 nities erat magna, et in ea tumultus terreus satis gran-
 dis: hic locus æquo fere spatio ab castris utriusque
 aberat. Eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Le-
 gionem Cæsar, quam equis devexerat, passibus ducentis
 ab eo tumulo constituit: item equites Ariovisti pari
 intervallo constiterunt: Ariovistus, ut ex equis col-
 loquerentur, et, præter se, denos ut ad colloquium ad-
 ducerent, postulavit. Ubi eo ventum est, Cæsar initio
 orationis sua, senatusque in eum beneficia commemo-
 ravit, quod 79 Rex appellatus esset a senatu, quod ami-
 cus, quod munera amplissima missa; quam rem et
 paucis contigisse, et a Romanis 80 pro maximis homi-
 num officiis consuevisse tribui docebat, illum, cum ne-
 que aditum, neque causam postulandi justam haberet,
 beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus, ea præmia
 consecutum. Docebat etiam, quam veteres, quamque
 justæ causæ necessitudinis ipsis cum Aeduis intercede-
 rent; quæ senatusconsulta, quoties, quamque honorifi-
 ca in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliarum

77 Non irridicule.) Argute, le-
 pide. Metaphrastes. ἀγχι ὄντι.
 re. Valer. Maximus. lib. II.
 cap. 7. exemp. 15. dixit.

79 Rex appellatus esset.) Vi-
 scribere, conscribere est legere
 milites, ita rescribere, quum
 de supra cap. 2. sect. 4.

80 Pro maximis officiis tribui
 Livium lege lib. xxxi. cap. 21.

principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. Pop. R. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores velit esse. Quod vero ad amicitiam populi R. attulissent, id iis eripi, quis pati posset? Postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariovistus ad postulata Cæsaris pauca respondit, de suis virtutibus multa prædicavit: transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum, et accersitum a Gallis, non sine magna spe, magnisque præmiis domum, propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis concessas; obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consueverint. Non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse; omnes Galliarum civitates ad se oppugnandum venisse, ac contra se castra habuisse; eas omnes copias uno ab se prælio fusas, ac superatas esse; si iterum experiri velint, paratum se decertare: sin pacem malint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus pependerit. Amicitiam populi Rom. sibi ornamento, et præsidio, non detrimento, esse oportere, idque se ea spe petisse. Si per popul. Rom. stipendium remittatur, et dedititii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Rom. amicitiam, quam appetierit. Quam multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id se sui muniendi, non Galliarum oppugnandæ causa facere: ejus rei testimonium esse, quod nisi rogatus non venerit, et quod bellum non intulerit, sed defenderit. Sed prius in Galliam venisse, quam pop. Rom. Numquam ante hoc tempus exercitum pop. Rom. Galliarum provinciæ fines ingressum. Quid sibi vellent? cur in suas possessiones veniret? Provinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. Ut sibi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret; sic item nos esse iniquos, quod in suo jure se interpellaremus. Quod fratres ex S. C. et amicos appellatos Aeduos diceret, non se

tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Aedui secum, et cum Sequanis habuissent, auxilio pop. Rom. usos esse. Debere se suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibusque pop. Rom. gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam, atque amicitiam ejus morte redimere posset: quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliarum tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum, et quæcumque bella geri vellet, sine ullo ejus labore, et periculo confecturum. "Multa a Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, et neque suam, neque populi Rom. consuetudinem pati, ut optime meritos socios desereret, neque se judicare Galliam potius esse Ariovisti, quam populi Rom. Bello superatos esse ⁸¹ Auvernos, et Rutenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus Rom. ignovisset, neque in provinciam redeisset, neque stipeadium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, popul. Rom. justissimum esse in Gallia imperium: si iudicium senatus servari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam, suis legibus uti voluisset.

⁸¹ Auvernos, et Rutenos a tonius Ner. c. I. Domitio. Vel-
Q. Fabio.) Auverni procul a lejus II. 10. divise Auvernos
provincia trans Gehennam Domitio, Allobroges Fabio dat.
montem: Ruteni citra montem
Videtur uterque vicisse utros-
in austrum vergunt. Fabio hanc
victoriam tribuunt Strabo IV.
p. 128. Epit. Livii LXI. ac Sue-
Val. Maximo x. lib. 13. c. 6.

CAPUT XXII.

Equitatus Ariov. prope tumulum accedit, Cæsaris exercitum infestans: Ariovistus legatos ad Cæsarem mittit, et Cæsar ad Ariovistum, qui ejus legatos in vincula conjicit.

46 **D**um hæc in colloquio geruntur, Cæsari nuntiatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere, et ad nostros adequitare, lapides, telaque in nostros conjicere. Cæsar loquendi finem fecit, seque ad suos recepit: suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent: nam, etsi sine ullo periculo legionis delectæ commissum cum equitatu prælium fore videbat: tamen committendum non putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos a se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam ⁸² in vulgus militum relatum est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros ejus equites fecissent; eaque res colloquium ut diremisset, multo major alacritas, studiumque pugnandi majus exercitui injectum est. Biduo post Ariovistus legatos ad Cæsarem mittit, velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti iterum colloquio diem constitueret; aut, si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Cæsari causa visa non est, at eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, et hominibus feris subjecturum, existimabat. Commodissimum visum est, M. Valerium Procillum. C. Valerii Caburi F. summa virtute, et humanitate adolescentem, (cujus pater a C. Valerio Flacco civitate donatus erat) et propter fidem, et propter linguæ Gallicæ scientiam,

⁸² In vulgus militum elatum.) Bene elatum secundum MSS. libros: non relatum. Et lib. VI. ⁸³ noster in vulgus efferr. Et Tacitus, XII. 21. elata vox ejus in vulgum.

qua multa jam Ariovistus ⁸³ longinqua consuetudine utebatur, et, quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere; et M. Titium, qui hospitio Ariovisti usus erat; his mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent; et ad se referrent. Quos cum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo præsentem, conclamavit: quid ad se venirent? an speculandi causa? conantes dicere prohibuit, et in catenas conjecit. Eodem die castra promovit, et millibus passuum 48 VI. a Cæsaris castris sub monte consedit.

⁸³ Longinqua consuetudine.) temporis longinquitatem dixit, Ciacconius longa mavult. Tuetur receptam lectionem Joann. longinquam oppugnationem, id est, diuturnam. Ad Nepot. II. pag. 168. quia idem Cæsar Civ. cap. 14. sect. 29. et Themist. cap. 4. longinquire tempore.

CAPUT XXIII.

Ariovistus copiis transductis equestri prælio cum Cæsare contendit. Cæsar non procul a Germanis castra ponit, et aciem instruit; castra minora Cæsaris oppugnantur. Vaticinatio matrumfamilias apud Germanos.

Postridie ejus diei, præter castra Cæsaris suas copias transduxit, et millibus passuum II. ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento, commeatuque, qui ex Sequanis, et Aduis supportaretur, Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos V. Cæsar pro castris suas copias produxit, et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ariovistus prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit; equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI. totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos, suæ salutis causa, delegerant: cum his in præliis versabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat diutius, concurrebant: si qui, graviore vul-

ne accepto, equo deciderent, circumstabant: si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, júbis equorum sublevati, cursum adæquarent. Ubi eum castris se tenere Cæsar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani con- siderant, circiter passus sexcentos ab his castris idoneum locum delegit: acieque triplici instructa, ad eum locum venit. Primam, et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat, eo circiter hominum numero xvi. millia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit, quæ copiæ nostros perterrerent, et munitione prohiberent. Nihilò secius Cæsar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere jussit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit, et partem auxiliorum: quarum reliquas in castra majora reduxit. Proxima die, instituto suo, Cæsar ex castris utrisque copias suas eduxit: paululumque a majoribus castris progressus, aciem intruxit, hostibusque pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque, usque ad vesperam, pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus, multis et illatis, et acceptis vulneribus, in castra reduxit. Cum ex captivis quæret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut ⁸⁴ matresfamilias eorum sortibus, et vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, necne; eas ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælio contendissent.

⁸⁴ Matresfamilias sortibus, fatidicas arbitrentur. Quin etiam et vaticinationibus.) Tacitus Hist. iv. 61. veterem apud Germanos putabant, quod idem de Moribus German. cap. 4. prodidit.

CAPUT XXIV.

Præsidio castris relicto, Cæsar ad castra hostium accedit; Germani copias educunt; prælium committitur. Ex hostibus alii fugam arripiunt, alii interficiuntur. C. Valerius Procillus, et M. Titius Cæsari restituti sunt.

Cæsar in ulteriorem Galliam proficiscitur.

Postridie ejus diei Cæsar præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, relicto, ⁸⁵ omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit; quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero valebat, ut ad speciem alariis uteretur. Ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani suas copias e castris eduxerunt, ⁸⁶ generatimque constituerunt paribus intervallis Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos, omnemque aciem suam rhedis, et carris circumdederunt, ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres imposuerunt, quæ in prælium proficiscentes milites, passis manibus, flentes implorabant, ne se in servitute Romanis traderent. Cæsar singulis legionibus singulos legatos, et quæstorem præfecit; uti eos testes suæ quæque virtutis haberet. Ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat, prælium commisit. Ita nostri acriter in hostes signo dato impetum fecerunt. Itaque hostes repente, celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes conjiciendi non daretur. Rejectis pilis, cominus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter, ex consuetudine sua,

⁸⁵ Omnes alarios.) Lipsius de Mil. Rom. tr. 7. p. 68. ita hunc locum interpretatur: Mens ibi

et consilium Cæsaris non disjungere legionarios, sed una habere ad pugnam: alarios autem, id est, auxiliares et socios, pro castris alteris in speciem, ut lo-

quitur, relinquere terrendo hosti, aut distinendo.

⁸⁶ Generatimque constituerunt.) Per genera, et nationes suas, quas singulas seorsim statuerunt: Metaphrastes κατά Φολάς.

phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. Reperiti sunt complures nostri milites, qui in phalanges insilirent, et scuta manibus revellerent, et desuper vulnerarent. Cum hostium acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset, a dextro cornu vehementer multitudine superiorum nostram aciem premebant. Id cum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit. Ita prælium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt; neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum 87 millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. Ibi perpauci, aut viribus confisi transire contenderunt; aut litribus inventis salutem sibi petierunt. In his fuit Ariovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariovisti uxores, una Sueva natione, quam domo secum adduxerat, altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam: utraque in ea fuga periit. Duæ filiarum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procellus, cum a custodibus in fuga trinis catenis victus traheretur, in ipsum Cæsarem, hostium equitatum persequentem incidit. Quæ quidem res Cæsari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit, quod hominem honestissimum provinciæ Galliæ, suum familiarem, et hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat; neque ejus calamitate de tanta voluptate, et gratulatione quidquam fortuna diminue-

87 Millia passuum circiter quinquaginta.) Libri veteres quinque: et Metaphrastes τετραράκοντα στάδια. Sed minus spatium, pro fugæ longinquitate, quam hoc loco Cæsar descripsit. Iccirco doctissimus quisque censet quinquaginta legendum, quia Orosius vi. 7. qui haud dubie Cæsarem sublegit, quinquaginta millia passuum ha-

bet: et Plutarchus Cæsare p. 717. ἐπι σταδίων τετρακωκίους, quod quidem numero explendo non sufficit; vetus tamen interpres ejus quadringenta habet, et Stephano teste in quibusdam libris τετρακωκίους invenitur, quot stadia omnino quinquaginta milliarum conficiunt.

rat. Is, se præsentem, de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: sortium beneficio se esse incolumem. Item M. Titius repertus, et ad eum reductus est. Hoc prælio trans Rhenum nuntiato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt; quos ubi qui proxime Rhenum incolunt, perterritos senserunt, insecuti magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paulo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit; hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam, ad conventus agendos profectus est.

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

DE BELLO GALLICO

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Cæsar certior fit de Belgarum conjuratione, simulque de causa.

Cum esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita, uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores afferebantur, literisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra populum Rom. conjurare, obsidesque inter se dare. Conjurandi has esse causas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos

I. Ne, omni pacata Gallia, sect. 3. Rbemi, qui proximi Gallia ex Belgis sunt. ad eos.) Gallia propria, a Belgis distincta. Sic mox enim c. 2.